

UVODNIK

OPOLNOMOČENJE IN KAKOVOST ŽIVLJENJA

Opolnomočenje kot koncept ima mnogo pomenov in opredelitev ter se obravnava in uporablja v različnih disciplinah, v različnih kontekstih, na različnih ravneh. V tematskem sklopu smo dali poudarek vidikom opolnomočenja, ki slednjega neposredno vežejo predvsem na vprašanja kakovosti življenja, torej ga povezujemo s tem, kako posamezniki obvladujejo svoje vire in vire v svojem okolju, da bi si izboljšali kakovost življenja. Tudi sam koncept kakovosti življenja je kompleksen, in ker je bil že podrobno obravnavan (glej Mandič, 2005), ga na tem mestu ne bomo podrobneje opisovali. Ima pa koncept dolgo zgodovino, saj je bil v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja razvit za definiranje in merjenje kakovosti družbenega, neekonomskega razvoja in posameznikove blaginje na določenih življenjskih področjih, kot so materialna varnost, zaposlitev, zdravje, stanovanje, soseska, družina in podobno (Erikson, 1993; Allardt, 1993). Poleg tega lahko kakovost življenja opazujemo z objektivnimi kazalci, ker opazujemo posameznikove vire in življenjske okoliščine, ter s subjektivnimi kazalci, tj. kot zadovoljstvo posameznika. Kakovost življenja se proučuje skozi posamezne domene, kot so zdravje, dohodek in materialno stanje, izobrazba, stanovanje in kakovost bivanja, medosebni odnosi ... Pri tem je kakovost življenja v skupnosti pomembna domena znotraj tega koncepta, in sicer kot kakovost okolja in bivanja ter tudi skozi analizo vključenosti posameznikov v življenje v skupnosti, na primer prostovoljstvo, stiki in participacija.

Opolnomočenje kot koncept lahko povežemo z načinom, kako lahko posamezniki izboljšajo svoje življenje. Povezuje se z razvojem razumevanja in nadzora nad osebnimi, družbenimi, ekonomskimi in političnimi viri, ki vplivajo na življenjske razmere (Schulz et al., 1995: 310). Pri tem se običajno ključna pozornost namenja predvsem tistim posameznikom, ki imajo manj virov in spadajo k bolj ranljivim družbenim skupinam, kar je normativna osnova koncepta. Opolnomočenje je proces, skozi katerega naj bi se izboljšala kakovost življenja tistih posameznikov in skupnosti, ki so prikrajšani in imajo manj družbene moči. Cilj opolnomočenja je tako uvajanje družbenih sprememb, zmanjševanje neenakosti in večanje kakovosti življenja posameznikov. Temelji na nehierarhičnem razumevanju moči, moči, ki se pridobiva skozi povezovanje in sodelovanje, torej na povezovalni moči (Page in Czuba, 1999). Pri tem ne gre za delovanje "od zgoraj navzdol", kjer močnejši pomagajo šibkejšim, ampak za prepoznavanje virov vsakega posameznika in njegovo zmožnost, da spreminja življenjske okoliščine sam s pomočjo povezovanja, kot na primer velja za različne iniciative "od spodaj navzgor".

Pri tem je ključen način doseganja opolnomočenja povezovanje in sodelovanje, s pomočjo katerih posamezniki, skupine, skupnosti pridobijo več nadzora nad svojim življenjem in razvijejo skupinsko reševanje težav (Kreisberg, 1992; Page in Czuba, 1999). Tematski sklop poudarja ravno vidik skupnosti in skupnostnega delovanja.

Pristopi k opolnomočenju in ravni opolnomočenja

Koncept opolnomočenja se je uveljavil v zelo različnih znanstvenih disciplinah, pa tudi znotraj posameznih disciplin v različnih načinih in pristopih ter kontekstih obravnavave. Za podrobnejši pregled glej na primer Mandič (2015), tudi Boškić (2005). Tako se koncept proučuje v povezavi z vprašanji ekonomske demokracije in vloge zaposlenih v podjetjih (Conger in Kanungo, 1988; Pavlin in Svetlik, 2006; Nadoh, 2005; Erdal 2012) ali pa na primer v povezavi z vlogo izobraževanja in pedagogike (Freire, 1971; Kump in Jelenc Krašovec, 2007; Kincheloe, 2012) oziroma na področju socialnega dela in zdravstva ter vloge uporabnikov v odnosu do ponudnikov storitev (Lee, 1994; Callaghan in Wistow, 2008; Hudson in Lowe, 2004, Zupančič et al., 2014; Gutierrez et al., 1998; Zaviršek et al., 2002; Boškić, 2012). V pričujočem sklopu se teh vidikov in pogledov na opolnomočenje ne dotikamo. Poudarek je na pomenu in vlogi skupnosti kot prostora opolnomočenja ter na dejavnosti ljudi, ki skozi medosebno povezovanje vodijo v izboljšanje kakovosti življenja v teh skupnostih. Opolnomočenje posameznikov, ki živijo v lokalnih skupnostih, je tako pomemben dejavnik njihovega razvoja (Florin in Wandersman, 1990; Wilson, 1996; Bolland in McCallum, 2002; Samson et al., 1997; Lawerack in Wallerstein, 2001; Chaskin, 2001). S tem se navezujemo deloma tudi na vidik opolnomočenja kot razvijanja državljan-skih kompetenc in kritične politične zavesti (Beck et al., 1997; Zimmerman in Rappaport, 1988) ter na vprašanja vodenja lokalnih skupnosti, oblikovanja lokalnih politik, udeležbe in vpliva lokalnih akterjev (Davies, 2000; Rappaport, 1987; Callaghan in Wistow, 2008).

Večina avtorjev prepoznava več ravni opolnomočenja, pri čemer pa med avtorji prihaja do pomembnih razlik (glej npr. Gutierrez in Ortega, 1991; Schulz et al., 1992; Schulz et al., 1995). Osnovna raven opolnomočenja je individualna in se navezuje na posameznikov občutek osebne moči, nadzora nad lastnim življenjem. Naslednja raven presega ta individualni občutek moči ali nemoči in se navezuje na medosebno raven, kjer gre za zmožnost posameznika, da vpliva na druge, na zmožnost udeležbe v družbenih razmerjih ter na kompetence posameznika za sodelovanje in skupno delovanje k določenemu cilju. Tu so lahko pomemben element povezovanja in sodelovanja različne organizacije, ki lahko delujejo na demokratičen način in omogočajo posameznikom, ki v njih sodelujejo, razvoj kompetenc in

virov ter občutek nadzora, hkrati pa lahko skozi skupno delovanje v okviru organizacij posamezniki navzen bolj zagovarjajo svoje cilje in vnašajo spremembe. Naslednjo raven Schulz in drugi (1992) opisujejo kot skupnostno raven, medtem ko Guitierrez in Ortega (1991) govorita o politični ravni. Prvi skupnostno opolnomočanje povezujejo z lokalno ali širšo skupnostjo ter poudarjajo politično moč in možnost vpliva na razdeljevanje virov. Tudi po drugih dveh avtorjih politična raven implicira politično opolnomočanje, ki zadeva družbeno akcijo in družbene spremembe.

Te ravni seveda med seboj niso neodvisne, ampak so meje med njimi fluidne ter se tudi medsebojno povezujejo in krepijo. Ključno je torej medsebojno vplivanje posameznih ravni opolnomočanja (Schulz et al., 1995). Tako lahko posameznik, ki poveča svoje kompetence sodelovanja in ima boljši občutek nadzora, več prispeva v organizacijah in skupnostih, v katerih sodeluje. Posameznik postane sam pomemben akter opolnomočanja. Po drugi strani pa tudi organizacije in skupnosti, ki delujejo na način, ki omogoča večjo vpetost in sodelovanje posameznikov, same pridobivajo in lahko navzven postanejo pomemben akter delovanja, se medsebojno povezujejo in so iniciator sprememb.

Posamezniki so torej umeščeni v različna socialna omrežja, organizacije in skupnosti, ki tako lahko pripomorejo k procesu opolnomočanja posameznika (in obratno). Tako lahko kot dejavnik, ki pripomore k opolnomočenju posameznikov, opazujemo tako neformalna omrežja, ki se razvijajo v skupnosti, kot tudi bolj formalne oblike organiziranosti ter participacije prek društev in nevladnih organizacij v skupnosti. Gre torej za razumevanje opolnomočenja kot interaktivnega procesa, ki je tako multidimenzionalen kot tudi povezan s specifičnim kontekstom (McMillian et al., 1995). Tudi opolnomočanje same skupnosti je proces, ki deluje na dinamičnem kontinuumu, na katerem se prepletajo individualna krepitve moči, razvoj manjših omrežij, razvoj organizacij v skupnosti in partnerstev ter družbena in politična aktivnost (Laverack in Wallerstein, 2001). Koncepti razvoja skupnosti in višanja kakovosti življenja ljudi v posameznih, predvsem depriviranih skupnostih se povezujejo z novimi načini političnega delovanja v lokalnih skupnostih skozi partnerstva in povezovanje (angl. *governance* proti angl. *government*) ter tudi v novih modelih družbenega delovanja, kjer lokalno lahko opazujemo kot prostor transformativnega delovanja.

Opolnomočenje in novi modeli družbenega delovanja

Opolnomočenje se umešča v širši kontekst novih in inovativnih družbenih praks, pa tudi temeljnega teoretskega preizpraševanja družbenega delovanja, družbenega reda in družbenih sprememb v sodobnih družbah. Tako je opolnomočanje ena od novih paradigem delovanja, ki predstavljajo

novost po načinih povezovanja raznorodnih akterjev ter po novih okvirih delovanja, ki segajo na različne ravni družbe in pogosto vključujejo tudi skupnost. Te paradigme delovanja na teoretski ravni spremlja razvoj konceptov, ki na nove načine vzpostavljajo povezave med na eni strani posameznikom kot družbenim bitjem, ki ima voljo in pri svojem delovanju tudi določeno izbiro, ter na drugi strani družbeno strukturo, ki je dana in določa oz. omejuje njegovo delovanje, vendar pa ni nespremenljiva. Gre seveda za nove odgovore na temeljno teoretsko vprašanje o razmerju med delovanjem in strukturo (angl. *agency - structure*). Ti koncepti torej artikulirajo nove vzorce povezav med elementi različnih ravni družbene strukture - makro ravni, ki jo utelešajo npr. javne politike na nacionalni ravni, mezo ravni, ki jo utelešajo raznovrstne organizacije, ter slednjič mikro ravni s posamezniki in njihovimi neposrednimi osebnimi (angl. *face-to-face*) razmerji. Ti koncepti so med vodilnimi v razvoju sodobnega družboslovja in kažejo, kako zelo je relevantna ta tematika. Glede na to, da ima opolnomočenje z njimi več vzporednic, na nekaterih točkah pa se z njimi tudi prežema, v nadaljevanju predstavljamo tri: polje oz. polje strateškega delovanja (Fligstein, 2001; Fligstein in McAdam, 2012), družbeno mrežo (angl. *social grid*) (Beckert, 2010) in socialne inovacije (Nichols in Ziegler, 2014; Evropska komisija, 2014).

412

Teorija polja (Fligstein, 2001) vzpostavlja enoten okvir, v katerem povezuje tri prej ločene in samostojne koncepte - omrežje, inštitucije in miselne okvire. Polje je razumljeno kot lokalni družbeni red (angl. *social order*) oz. družbena arena, kjer se akterji zberejo in miselno uokvirijo svoje delovanje glede na drug drugega. Klasični primer polja so domene javnih politik, kjer stopajo v medsebojno komunikacijo različni akterji, od ministrskega resorja do izvajalcev in uporabnikov konkretnih programov. Še globlje in na višjo stopnjo splošnosti pa v okviru te teorije seže polje strateškega delovanja (angl. *strategic action field*) (Fligstein in McAdam, 2012). Z njim skušata avtorja pojasnjevati naravo družbene spremembe in družbenega reda ter pri tem povezujeta splošno teorijo družbene organiziranosti in strateškega delovanja, teorijo družbenih gibanj, teorijo organizacij ter ekonomsko in politično sociologijo.

Polje strateškega delovanja vidita kot osnovni gradbeni blok političnega in ekonomskega življenja, civilne družbe in države ter kot temeljno obliko urejenosti v današnjem svetu. Polje strateškega delovanja, to temeljno enoto kolektivnega delovanja v družbi, definirata kot "vzpostavljeno mezo raven družbenega reda, na kateri so akterji (posamezniki ali kolektivitete) medsebojno uglaseni in interaktivni na osnovi skupnega razumevanja cilja (namena) polja, odnosa z drugimi akterji v polju (vključno s tem, kdo ima moč in zakaj) ter pravil, ki določajo, kaj je legitimno delovanje znotraj polja" (Fligstein in McAdam, 2012: 9). Pomembno vlogo v polju ima družbena spretnost (angl. *social skill*), ki predstavlja mikrotemelj delovanja. Definirana

je kot zmožnost intersubjektivnega razumevanja in delovanja, ki oblikuje pomen, interese, zanimanje in identitete pri doseganju skupnih ciljev; pri tem je poudarek na kognitivni, komunikativni in empatični dimenziji. Za strateško delovanje je potrebno, da strateški akterji poskusijo ustvariti in ohraniti družbene svetove tako, da zagotovijo sodelovanje drugih z gradnjo identitet, političnih koalicij in interesov. Čeprav je pri strateškem akterju lahko prisotna želja po obvladovanju drugih, pa vendar njegova sposobnost oblikovanja in ohranitve takšnega aranžmaja od njega vseeno zahteva zmožnost razumevanja drugih, vživljanja v njihovo vlogo ter gradnjo skupnih svetov in identitet z drugimi.

Koncept družbene mreže (angl. *social grid*) (Beckert, 2010) enako kot teorija polja povezuje tri prej ločene teoretske šole: socialna omrežja (angl. *social networks*), institucije in kognitivne okvire. Te tri ravni povezuje in razume na naslednji način. Družbena omrežja so tista, ki obravnavajo strukturo družbenih razmerij (angl. *relations*) in vzorce odnosov v družbi; institucije zajemajo omejevalna pravila in norme v dani družbi; kognitivni okviri pa zadevajo skupne pomene in interpretativno gradivo, s katerimi se osmišlja družba in družbeno delovanje. Te ravni razume kot tri silnice, ki tvorijo družbeno mrežo, ki jo skupaj drži množica potekajočih razmerij. Ker se ta razmerja spreminjajo, družbena mreža ni statična in lahko tudi razpade. Koncept družbene mreže uporablja za pojasnitev npr. pojava marginalizacije družbenih skupin in vprašanja, kaj tako marginalizacijo vzpostavlja in ohranja ter kako bi bilo to mogoče spremeniti. Pri konvencionalnem načinu bi osnovo za odpravljanje marginalizacije ugotavljali z vprašanjem, kako različni akterji pridobivajo dostop do virov, ki so potrebni za spremembe, vendar znotraj splošnega pomenskega okvira pomanjkanja oz. omejenih virov. Za razliko od tega pa pristop družbene mreže omogoča pluralnost pojasnitev, saj so tri silnice povezane s številnimi interakcijami in povratnimi zankami, ki krepijo/šibijo marginalizacijo in možnost sprememb. Spreminjanje ene ali več teh silnic lahko pripelje do razpada mreže; to lahko vključuje tudi procese opolnomočanja marginaliziranih, ki lahko postanejo dejavnik sprememb v okviru sil in struktur, ki povzročajo njihovo marginalizacijo.

Socialna inovacija je nov koncept, ki je dobil zelo močno razvojno spodbudo v mednarodnih razvojnih politikah (glej OECD, 2011; Evropska komisija, 2014). Medtem ko se je koncept inovacij tradicionalno osredotočal predvsem na ekonomske in tehnološke inovacije ter na z njimi povezane družbene procese in spremembe, pa danes stopajo v ospredje tudi družbene inovacije kot odgovor na velike ekonomske, okoljske in družbene izzive 21. stoletja. Družbene inovacije so pripoznane v akademskih in političnih krogih kot vpliven koncept, s katerim je mogoče različna gibanja za spremembe močneje zasidrati v lokalno družbeno in politično tkivo (Moulaert et al., 2013). Kot opozarjata Howaldt in Schwarz (2014), pa se pod oznako

družbenih inovacij pogosto skriva množstvo raznolikih tem, problemov in pričakovanj za njihovo rešitev, brez jasnega razlikovanja od drugih inovacij in tudi drugih družbenih sprememb. V dokumentih Evropske unije, ki so podlaga za financiranje socialnih inovacij, so te definirane takole: "Socialne inovacije so inovacije, ki so socialne po svojih ciljih in po svojih sredstvih, še posebej tako, da so povezane z razvojem in implementacijo novih idej (ki zadevajo proizvode, storitve in modele), ki zadovoljujejo socialne potrebe in ustvarjajo nova družbena razmerja ali sodelovanje, ki koristijo družbi in razvoju njenih zmogljivosti delovanja" (Evropska komisija, 2013: 243). Te novosti so spodbudile razvoj tudi v teoriji.

Tako Nichols in Ziegler (2014) opredeljujeta specifičnost socialne inovacije za razliko do tehnološke z naslednjimi elementi. Prvič, ima družbeni fokus in eksplicitni cilj doseči definiran družbeni rezultat. Nadalje, je novost, saj vnaša spremembe v družbene odnose in povezave, konfiguracije in procese, kar lahko učinkuje na različnih družbenostrukturalnih ravneh. In slednjič, označuje jo intencionalnost, torej premišljen in nameren proces razvijanja nove ideje, modela ali organizacije. Socialno inovacijo definirata kot "razvoj in izročitev novih idej in rešitev (proizvodov, storitev, modelov, procesov), ki segajo na več družbenostrukturalnih ravni in ki imajo namen spremeniti razmerja moči ter izboljšati človekove zmožnosti in procese, prek katerih se te rešitve izvajajo" (Nichols in Ziegler, 2014: 2). Z upoštevanjem koncepta družbene mreže je tako mogoče socialno inovacijo razumeti kot množico procesov in intervencij, ki lahko spremenijo eno ali več silnic v dani družbeni mreži in pretrgajo vire moči, ki to mrežo strukturirajo v danem zgodovinskem kontekstu ter privedejo do večjih sprememb. Avelino in Wittmayer (2015) obravnavata poseben tip socialne inovacije – transformativno socialno inovacijo. Ta je definirana kot proces takšne spremembe v družbenih razmerjih, ki vključuje nov način delovanja, organiziranja, mentalnega uokvirjanja in znanja. Kot primer transformativne socialne inovacije navajata konkretni projekt skupnostne energije, ki je uporabil in proizvedel nova znanja o energiji (tj. element znanja); zagotovil je lokalno oskrbo z energijo (tj. element delovanja), vzpostavil soproizvodnjo (uporabnik sodeluje kot proizvajalec – angl. *prosumer*) kot nov pomenski okvir ter spodbudil nova razmerja z zadrugo, s čimer so sovpadle vloge sosed – uporabnik – proizvajalec (tj. element organizacije).

Fokus tematskega sklopa

V tem tematskem sklopu se avtorice in avtorja ukvarjajo z različnimi vidiki kakovosti življenja ter vlogo, ki jo (lahko) ima pri tem proces opolnomočanja. Štirje prispevki se pri tem specifično usmerjajo na mezo raven, torej raven skupnosti in organizacij. Od tega trije prispevki (Mandič;

Filipovič Hrast; Kavčič in Pahor) obravnavajo skupnostni nivo, kjer tematizirajo vprašanje medosebnih odnosov in opolnomočenosti na ravni skupnosti, soseske in večstanovanjskih stavb ter povezanost slednjega z vprašanji kakovosti življenja, na primer zdravja in reševanja skupnih problemov.

Srna Mandič v svojem prispevku obravnava vprašanje opolnomočenosti v kontekstu urejanja skupnih zadev v večstanovanjskih stavbah. Koncept opolnomočenja najprej aplicira na širši stanovanjski kontekst, kjer izpostavi tri najpogostejše tematizacije tega vprašanja, in sicer (ne)moč najemnikov v odnosu do lastnikov, vprašanje kolektivnega odločanja in delovanja ter opolnomočanje v stanovanjskem okolju kot element splošnega opolnomočanja in razvijanja demokracije. V svoji analizi podatkov iz ankete med stanovalci v večstanovanjskih stavbah v Ljubljani pa odpre vprašanje dejavnikov opolnomočenosti posameznika v smislu občutka in dejanskega vpliva na urejanje skupnih zadev v večstanovanjski stavbi. Pokaže, da je med ljudmi pri urejanju skupnih zadev v stavbi deklarativno prisotna večja nagnjenost k povezovanju kot pa k individualiziranemu ravnanju, vendar pa to nima največje teže. Ugotavlja, da kot ključni dejavnik opolnomočenosti nastopajo pozitivne pretekle izkušnje pri doseganju zaželenih sprememb v stavbi, ter tako pritrди hipotezi o naučenem upanju. Pri tem izpostavlja nizko raven proaktivnega delovanja, saj skoraj polovica vprašanih še nikoli ni poskušala rešiti kakšne težave ali česa motečega v stavbi.

Na pomen medosebnih odnosov, povezovanja in sodelovanja za kakovost življenja se v svojem članku navežeta tudi Matic Kavčič in Majda Pahor. Analizirata namreč pomen medosebnih odnosov med prebivalci v soseski in ravni opolnomočenosti za njihovo zdravje. Poleg pričakovanih, klasičnih dejavnikov zdravja, kot so ekonomski dejavniki in starost, se je kot pomemben vplivi na zdravje pokazala tudi možnost odločanja o življenju v stavbi, kar kaže na občutek moči in obvladovanja lastnega življenja. Tudi Deborah Cristina de Oliviera in Valentina Hlebec proučujeta kakovost življenja, in sicer s pomočjo koncepta zadovoljstva z življenjem. Slednje aplicirata na posebno družbeno skupino, in sicer družinske oskrbovalce. Ugotavljata dejavnike, ki vplivajo na njihovo zadovoljstvo z življenjem, med katerimi imajo pomembno vlogo socialna omrežja in participacija v aktivnostih, kar potrjuje pomembnost povezovanja, ki je v ospredju koncepta opolnomočenja.

Maša Filipovič Hrast analizira opolnomočenost posameznikov na ravni soseske. Slednje postavi v kontekst prenove večstanovanjskih sosesk, saj je ta ključna za zagotavljanje primerne kakovosti življenja v teh okoljih. Koncept opolnomočenja sicer uporabi na individualni ravni, vendar z aplikacijo na skupnostni nivo. Razume ga torej kot posameznikovo zmožnost vplivati na kakovost življenja v svojem neposrednem, lokalnem okolju. Ugotavlja, kateri dejavniki vplivajo na stopnjo opolnomočenja na ravni soseske, in v

analitičnem modelu se kot ključna dejavnika pokazeta navezanost na sosesko in pogovor s sosedi. Opozori tudi na nizko stopnjo dejavnosti, povezano z organiziranimi institucijami, kot so krajevne in četrtne skupnosti.

Tatjana Rakar in Tomaž Deželan analizirata opolnomočenost civilnodružbenih organizacij v Sloveniji skozi razmerje med organizacijami in državo. Opolnomočenje tako povežeta s pridobivanjem nadzora nad viri, ki so potrebni za avtonomno delovanje. Avtorja ugotavljata, da sta v Sloveniji še vedno spregledana vloga in prispevek, ki ju imajo civilnodružbene organizacije pri zagotavljanju kakovosti življenja posameznikov in družbenih skupin. Odnos med civilno družbo in državo umeščata v model ločene avtonomnosti, za katerega je značilna srednja stopnja avtonomije organizacij civilne družbe ob nizki stopnji financiranja in komunikacije z državo. Slednje povežeta z majhnim prostorom za delovanje civilne družbe, ob še vedno močni razvitosti javnih storitev. Hkrati pa kot oviro procesu opolnomočanja vidita tudi fragmentiranost in nepovezanost samega sektorja, torej njegovo nizko stopnjo opolnomočenosti.

Zdenka Šadl pa v svojem prispevku obravnava družbene neenakosti skozi koncept emocionalnih neenakosti. Avtorica poudarja pomen emocionalnih resursov, ki pomembno določajo življenjske razmere in so konstitutivni element družbe, in jih predstavi kot ključni koncept za obravnavo klasičnih socioloških vprašanj, kot so moč (in nemoč ter procesi pridobivanja moči ali opolnomočenja), neenakost itd. Avtorica v svojem prispevku predstavi dve obliki neenakosti v emocionalnem sistemu, in sicer neenak dostop do emocionalnih resursov ter neenako delitev skrbstvenega in emocionalnega skrbstvenega dela. S tem se navezuje tudi na vprašanja, ki jih tematizirajo nekateri avtorji na področju opolnomočenja (Taylor, 2000; Jupp, 2012; Itzahky in York, 2000), ki poudarjajo pomen posameznikovih neformalnih kompetenc in aktivnosti, predvsem skozi vsakodnevne prakse in delovanje žensk v skupnosti, ter etiko skrbi za doseganje družbenih sprememb in sprememb na ravni lokalnih skupnosti.

Gostujoči urednici

Maša Filipovič Hrast in Srna Mandič

LITERATURA

- Avelino, Flor in Julia Wittmayer (2015): Social Innovation 2015: Pathways to Social Change. Dostopno preko http://www.transitsocialinnovation.eu/content/original/TRANSIT_Keynote_17.11.15_final_short.pdf (21. 1. 2016).
- Beckert, Jens (2010): How Do Fields Change? The Interrelations of Institutions, Networks, and Cognition in the Dynamics of Markets. *Organization Studies* 31 (5): 605–627.
- Bobo, Laurence in Franklin D. Gilliam, Jr. (1990): Race, sociopolitical participation, and black empowerment. *The American Political Science Review* 84 (2): 377–393.
- Boškić, Ružica (2005): Krepitev moči – kritična presoja koncepta. *Družboslovne razprave* 21 (48): 177–194.
- Boškić, Ružica (2012): Vloga uporabnikov v zagotavljanju socialnih storitev. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Callaghan, Gill in Gerald Wistow (2008): Can the community construct knowledge to shape services in the localstate? A case study. *Critical Social Policy* 28 (2): 165–186.
- Chaskin, Robert (2001): Building community capacity: A definitional framework and case studies from a comparative community initiative. *Urban Affairs Review* 36 (3): 291–323.
- Conger, Jay A. in Rabindra N. Kanungo (1988): The empowerment process: Integrating theory and practice. *Academy of management review* 13 (3): 471–482.
- Culpitt, Ian (1999): *Social Policy and Risk*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Davies, Rick (2000): Does Empowerment Start at home? And if so how will we recognise it? Prispevek na konferenci; 4. International Workshop on the Evaluation of Social Development, 3.–5. april, Oxford.
- Erdal, David (2012): Employee ownership as a form of economic democracy. *Teorija in praksa* 49 (6): 935–951.
- Erikson, Robert (1993): Description of Inequality: The Swedish Approach to Welfare Research. V Martha C. Nussbaum in Amartya Sen (ur.), *The Quality of Life*, 67–83. Oxford: Clarendon Press.
- Evropska komisija (2013): *Guide to Social Innovation*. Bruselj: Regional and Urban Policy Publications, Office of the European Union.
- Evropska komisija (2014): *Social Innovation: A Decade of Changes*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Fligstein, Neil (2001): Social skill and the theory of fields. *Sociological Theory* 19: 105–125.
- Fligstein, Neil in Doug McAdam (2012): *A Theory of Fields*. Oxford: Oxford University Press.
- Florin, Paul in Abraham Wandersman (1990): An introduction to citizen participation, voluntary organizations, and community development: insights for empowerment through research. *American Journal of Community Psychology* 18 (1): 41–54.
- Freire, Paulo (1971): *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Seabury Press.

- Gutierrez, Lorraine M., Ruth J. Parsons in Enid Opal Cox (1998): Empowerment in Social Work Practice. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing Co.
- Howaldt, Jürgen in Michael Schwarz (2014): Innovations as Drivers for (Transformative) Social Change. Dostopno preko [http://www.transitsocialinnovation.eu/content/original/TRANSIT%20outputs/TRANSIT%20Synthesis%20Workshop%20GameChangers_abstracts%20\(final\).pdf](http://www.transitsocialinnovation.eu/content/original/TRANSIT%20outputs/TRANSIT%20Synthesis%20Workshop%20GameChangers_abstracts%20(final).pdf) (3. 11. 2015).
- Hudson, John in Stuart Lowe (2004): Understanding the Policy Process. Bristol: The Policy Press.
- Hur, Mann Hyung (2006): Empowerment in terms of theoretical perspectives: Exploring a typology of the process and components across disciplines. *Journal of community psychology* 34 (5): 523–540.
- Itzhaky, Haya in Alan S. York (2000): Empowerment and community participation: does gender make a difference? *Social work research* 24 (4): 225–234.
- Jupp, Eleanor (2012): Rethinking local activism: cultivating the capacities of neighbourhood organising. *Urban studies* 49 (14): 3027–3044.
- Kincheloe, Joe L. (2012): Teachers as Researchers (Classic Edition): Qualitative Inquiry as a Path to Empowerment. London: Routledge.
- Koren, Paul E., Neal DeChillo in Barbara J. Friesen (1992): Measuring empowerment in families whose children have emotional disabilities: a brief questionnaire. *Rehabilitation psychology* 37 (4): 305–321.
- Koren, Paul, Neal DeChillo in Barbara Friesen (1992): Measuring Empowerment in Families: A Brief Questionnaire. *Rehabilitation Psychology* 37 (4): 305–321.
- Kreisberg, Seth (1992): Transforming power: Domination, empowerment, and education. Albany: SUNY Press.
- Kump, Sonja in Sabina Jelenc Krašovec (2007): Education: a possibility for empowering older adults. *International Journal of Lifelong Education* 26 (6): 635–649.
- Laverack, Glenn in Nina Wallerstein (2001): Measuring community empowerment: a fresh look at organisational domains. *Health promotion international* 16 (2): 179–185.
- Lee, Judith (1994): The empowerment approach to social work practice. New York: Columbia University Press.
- Mandič, Srna (2005): Kakovost življenja: med novimi blaginjskimi koncepti in družbenimi izzivi. *Družboslovne razprave* 21 (48): 111–131.
- Mandič, Srna (2015): Opolnomočenje kot nova paradigma spreminjanja družbe in potencial v Sloveniji. *Teorija in praksa* 52 (5): 825–843.
- McMillan, Brad, Paul Florin, John Stevenson, Ben Kerman in Roger E. Mitchell (1995): Empowerment praxis in community coalitions. *American journal of community psychology* 23 (5): 699–727.
- Moualart, Frank, Flavia Martinelli, Sara González in Erik Swyngedouw (2007): Social Innovation and Governance in European Cities: Urban Development between Path Dependency and Radical Innovation. *European Urban and Regional Studies* 14 (3): 195–209.
- Nadoh, Jana (2005): Participativni stil komuniciranja - na poti v upravljanje z znanjem. *Industrijska demokracija* 9 (2): 6–8.

- Nicholls, Alex in Rafael Ziegler (2014): An extended social grid model for the study of marginalisation processes and social innovation, V Christopher Houghton Budd, C. W. M. Naastepad in Cees van Beers (ur.), Report on Institutions, Social Innovation & System Dynamics from the Perspective of the Marginalised, 1-13. Dostopno preko <http://www.sbs.ox.ac.uk/ideas-impact/cessi/publications-0> (1. 3. 2016).
- OECD (2011): Fostering Innovation to Address Social Challenges. Dostopno preko <http://www.oecd.org/science/inno/47861327.pdf> (1. 3. 2016).
- Page, Nanette in Cheryl E. Czuba (1999): Empowerment: What is it? *Journal of Extension (Online)* 37 (5): 1-6.
- Pavlin, Samo in Ivan Svetlik (2006): Dejavniki poklicnih sprememb in deprofesionalizacija poklicev v družbi znanja. *Teorija in praksa* 43 (3/4): 493-506.
- Rappaport, Julian (1987): Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American journal of community psychology* 15 (2): 121-148.
- Sampson, Robert J., Stephen W. Raudenbush in Felton Earls (1997): Neighbourhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy. *Science* 277: 918-924.
- Schulz, Amy, Barbara Israel, Marc Zimmerman in Barry Checkoway (1995): Empowerment as a multi-level construct: perceived control at the individual, organisational and community levels. *Health education research* 10 (3): 309-327.
- Schulz, Amy, Barbara Israel, Mark Zimmerman in Barbara Checkoway (1993): Empowerment as a Multi-Level Construct; PCMA prispevek št. 40. Ann Arbor: The University of Michigan.
- Taylor, Marilyn (2000): Communities in the lead: power, organisational capacity and social capital. *Urban studies* 37 (5/6): 1019-1035.
- Wilson, Patricia (1996): Empowerment: Community economic development from the inside out. *Urban Studies* 33 (4/5): 617-630.
- Zaviršek, Darja, Jelka Zorn in Petra Videmšek (2002): Inovativne metode v socialnem delu. Opolnomočenje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje. Ljubljana: Študentska založba.
- Zimmerman, Marc in Julian Rappaport (1988): Citizen participation, perceived control, and psychological empowerment. *American Journal of community psychology* 16 (5): 725-750.
- Zupančič, Vesna, Doroteja Kuhar in Majda Pahor (2014): Lokalne skupnosti in skupnostna skrb na področju duševnega zdravja: perspektiva upravnih subjektov, izvajalcev in uporabnikov. *Družboslovne razprave* 77 (30): 27-48.